Redaktør: Marthe Glad Munch-Møller Redaksjon: Tor Kubberud, Olav Rune Bastrup

Historiebrev

No. 1/2022 Enerhaugen, Grønland og Tøyen historielag Februar 2022

Ny redaksjon

Hei. Jeg heter Marthe Glad Munch-Møller, og er ny redaktør for historiebrevet. Karin spurte meg før jul om jeg kunne være interessert i å ta over redaktørstolen. Det var hyggelig å bli spurt - jeg har til nå bare vært støttemeldlem i historielaget. Men nå danner jeg altså redaksjon sammen med Tor og Olav Rune, som dere kjenner fra før.

Litt om meg: Jeg er historienerd både i jobben og på fritida. Til daglig arbeider jeg ved Norsk lokalhistorisk institutt på Nasjonalbiblioteket. Ellers bor jeg i Urtegata med hund og familie.

Om dere har innspill til hvordan historiebrevet kan bli bedre, setter jeg pris på om dere kontakter meg på epost: marthe.glad@gmail.com

Appelsin-Herman

Av: Terje Knudsen.

Jeg har lenge gått svanger med ideen om å skrive en liten epistel om Appelsin-Herman. En av byens såkalte byoriginaler. Etter hva jeg har klart å finne ut er det i alle fall to byoriginaler som faller innenfor Enerhaugen, Grønland og Tøyen, området som er av spesiell interesse for vårt historielag. Det er Appelsin-Herman og Køla-Pålsen. Midt i tankeprosessen ringer min venn Erik Halvorsen til meg og lurer på om jeg kjente til Appelsin-Hermann. Gjennom slekts-interesserte slektninger har han fått informasjon om at han er en fjern slektning av den omtalte Appelsin-Herman. Erik tok kontakt med meg om saken og skrivetrangen økte!

Det er skrevet mye om Appelsin-Hermann. eller Herman Hansen som var hans egentlige navn. Det er skrevet mye om byoriginalene i Oslo. Forfatter Karl Halvorsen beskrev dem som «..Disse små fyrtårn som av og til blinker til oss på en grå hverdag og slik suppleres den noe ensformige tilværelsen med friske vitaminer.» Det er f.eks. skrevet bøker som omhandler Appelsin-Herman, Køla-Pålsen, Jørgen Wright Cappelen, advokat Hermansen, Kyter'n og El Jucan. Sistnevnte byoriginal, som kanskje er den som flest Oslo-borgere av i dag har et forhold til, fikk sin biografi skrevet av Olav Rune Ekeland Bastrup som er EGT historielagets styreleder.

Av de byoriginalene som boka «Originaler og personligheter i Oslo», skrevet av Even Saugstad, så ser det ut til at kun to av de omtalte personlighetene ligger innenfor det området vi definerer som Enerhaugen, Grønland og Tøyen i vårt historielag.

Køla-Pålsen bodde som liten i Pipervika og hadde sin virksomhet på Køla-Pålsens brygge i nåtidens Bjørvika. Appelsin-Herman vokste opp i Lakkegata, enten nr. 14 eller nr. 50. Forskjellige kilder bruker forskjellige adresser. «Manntall for Grønland 1834» Utgitt av Tore H. Vigerust har ingen opptegnelser av verken Herman Hansen, hans far, Hans Hermansen Østfjeld (1794-1833), eller hans mor, Maren Marie Torjersdatter. Søsteren, Martina Hansen vokste også opp i Lakkegata. Hun skal vi komme tilbake til. Herman ble født (sannsynligvis) 18. november 1821. Familien bodde i Lakkegata fra 1820 – 1862.

Herman ble døpt i Slottskirken på Akershus festning. Faren, som jobbet ved Arsenalet på Akershus, døde tidlig. Han ble angrepet av kolera og døde under epidemien som herjet i byen i 1833, bare 39 år gammel. Enken ble sittende igjen med forsørgelsesbyrden og ansvaret for de to barna, Herman og Martina.

Ved farens bortgang var det den 12 år gamle Herman som måtte sørge for familiens inntekt. Gutten var rask både i hodet og på foten og fikk en forretningsidé. Han kjøpte appelsiner direkte på brygga fra båtene. Hans marked var vestkant-fruene. De likte den høflige gutten som brukte hansker i håndteringen av frukten.

Han fikk raskt tilnavnet Appelsin-Herman. Etter hvert gjorde en dra-kjerre at han kunne utvide geskjeften. Om vinteren solgte han reddiker og reker, og epler når det var sesong for det.

Hans smidige kropp og raske føtter og replikk ga Herman etter hvert jobb som utroper på Christiania marked på Stortorget. Naturlig nok endte Herman i artist- og showbransjen. Han var akrobat, klovn, balansekunstner og slangemenneske. Herman reiste rundt i landet på egen hånd og

Lakkegata 50 i 1902.
Dette er en av to adresser som forbindes med Appelsin-Herman. (Ukjent fotograf, Oslo museum.)

Lakkegata 14 i 1902. Ifølge Oslo museum skal dette ha vært familien Hansens bolig fra 1820-62. (Foto: Fritz Holland, Oslo bymuseum.)

sammen med andre sirkus og tivoligrupper. Søsteren Martina var meget religiøs og likte ikke brorens omflakkende artistliv. Pengene han sendte hjem kom dog godt med. Som 18-åring Var Herman eier av bjørn, ulv, en apekatt og en pelikan – og diverse mindre dyr.

Dyreholdet var ikke bare enkelt, og det oppsto episoder i Tønsberg og Trondheim. I Hammerfest så en av tigrene sitt snitt til å rømme. Dette ga forestillingen dårlig rykte.

Herman bestemte seg etter hvert å prøve lykken i Russland. Det ble en blandet fornøyelse for den unge sirkusdirektøren. I Ural måtte han grave ned sakene sine for ikke å bli robbet. Han fant da noen merkelige steiner i jorden. Funnet viste seg å være rådiamanter. Edelsteinene ble starten på en blomstrende juvelforretning på hovedgaten Nevskij Prospekt i St. Petersburg. Bygningen står der fortsatt.

Appelsin-Hermans bygning i Nevskij Prospekt, hovedgata i St. Petersburg. Ukjent fotograf, Oslo museum.

Appelsin-Herman. (Foto: H. Norden, Oslo Museum.) Og sønnen hans, Oscar Herman og Herman Carl. (Foto: Ukjent. Oslo Museum.)

Han innredet en luksuriøs privatleilighet med to tjenere og en storslagen juvelerforretning med omsetning av edelsteiner.

På en forretningsreise til Warszawa i 1876 treffer Herman en ung, nydelig polsk dame, Helene Sumowaska. Det ble de to, men aldri et formelt ekteskap. Det var 38 års aldersforskjell mellom dem. Herman var en gentleman og behandlet sin kvinne med kjærlighet, respekt og godhet. De fikk to sønner sammen, Herman Carl og Oscar. Juvelerforretningen fikk adelen i Russland som kunder. Selveste tsaren, Alexander II, storhertuger og de aller fineste av de fine handlet der.

Herman ble mottatt i audiens hos keiserinne Maria Fjodorovna, tidligere prinsesse Dagmar av Danmark. Til henne berettet Herman om sitt eventyrlige liv - på klingende norsk! Et liv som det Herman førte tok på helsa. Etter sitt 65. år skrantet han, han pådro seg en nyresykdom og døde 30. oktober 1892, 71 år gammel. Han er begravet ved Mitrofani kirkegård i St. Petersburg. Arven ble fordelt mellom de to sønnene, den unge enken og søsteren Martina Hansen. En del av hennes arv gikk til å bygge et sykehus i Bærum, Martina Hansens Hospital. Arveoppgjøret etter Herman Hansen var komplisert (bl.a. på grunn av de to sønnene) og tok over 20 år.

Min venn Erik fortalte meg senere at hans niese het Martina og som den musikeren han er hadde han skrevet et stykke han hadde kalt «Sweet Martina». Det hele er nok bare tilfeldigheter. Noe annet som forbinder Martina med hennes gavmilde bror, Herman, er at i mange år mellom jul og påske får visstnok alle ansatte på Martina Hansens Hospital gratis appelsiner. Både for helsens skyld og for å minnes Appelsin-Herman som med sin arv på 1,2 millioner kroner gjorde hospitalet mulig å bygge!

Kilder: Even Saugstad: Originaler og personligheter i Oslo, Wikipedia, Eidsskog Historielag, Dagsavisen, Klassekampen, Budstikka, Nasjonalbiblioteket, Martina Hansens Hospital hjemmesider.

Hei medlemmer !

Redaksjonen oppfordrer de som har personlige minner fra nærmiljøet om å skrive dem ned og sende dem inn som bidrag.

Før Oslo var Oslo – og by var by

Hva var det der før Oslo var Oslo og by var by? Det er ikke gitt alle å vite, men den splitter nye boken til Henrik Melgaard Christensen kan hjelpe. Boka har tittelen «Grensegang i fortidens Oslo – et historisk atlas over byen». Boken er gitt ut på eget forlag, hvilket i seg selv er en prestasjon. Det er en stor og omfangsrik bok.

Melding av: ***Grensegang i fortidens Oslo*** **av Henrik Melgaard Christensen.**
Mot Forlag, 2021.
Meldt av: **Jørn Kr. Jørgensen.**

Denne boken er, som tittelen sier, grenseganger i fortidens Oslo. Forfatteren har tatt for seg område for område i byen, laget kart og plassert det som var der fra «tidenes begynnelse» slik at leseren kan følge utviklingen. Det er ganske fascinerende.

Hvis vi tar det området jeg kjenner best, Tøyen, viser det første kartet situasjonen i 1860 og viser at et stort område i min gamle bydel besto av løkker. «Bøgeløkken» og «Professor-løkken» leser jeg – og det er snakk om store områder i tillegg til Tøyen kirkegård oppe ved Lakkegata skole.

Tøyen kirkegård den gang Tøyen ble skrevet Tøien, en kolerakirkegård anlagt allerede i 1833. Men det er også noe annet som knytter seg til denne kirkegården som ikke bør gå historieinteresserte forbi: Oslo bys to siste halshugde mordere, Friedrich W. Priess og Knud Fredrik Chr. Simonsen ble gravlagt her i 1864. De ble halshugget på Etterstadsletta 19. april 1864. Henrettelser som den gang var en folkeforlystelse, samlet etter sigende 5 000 tilskuere. Dette var den siste offentlige henrettelsen i byen som da het Christiania. Kirkegården ble nedlagt ca. 1880, derfor fremgår den på forfatterens kart av 1860.

Det neste kartet fra Tøyen er fra perioden 1860 til 1880. Her har «Bøgeløkken» blitt større, og i tillegg har Bergsløkken – borte ved Sørli plass – kommet til.

I kartet fra 1880 til 1900 har det skjedd en ytterligere oppdeling. Vahl skole er kommet til; det samme har Tøyen skole. På dette kartet er også Kristiania Pudretfabrikk tegnet inn. De produserte pudrett, som er gjødsel med dyre- og menneskemøkk som råmateriale. Fabrikken ble etablert i byen i 1865 av en gruppe grosserere. Den holdt først til på Tøyen, men flyttet senere langt nordover i byen mot Grorud.

På kartet fra 1900 til 1940 er Hersleb skole kommet til. Det samme er Sarsgaten og Lakkegaten skole som har fått plass omtrent der Tøien kirkegård lå. Og Tøyen småkirke nede i Herslebs gate kan man ane konturene av. Det største området står nå frem som det vi kjenner som Botanisk Hage eller Tøyenhagen. Dette området ble eid av Universitetet i Oslo og professorene bodde her. Derav – trolig – navnet «Professorløkka».

I 2022 finnes det et boligbyggerlag, Sameiet professorløkka, som ligger i Monrads gate/Telavåggata. Det er mye god historie i dette.

Og slik kan leseren ble fra bydel til bydel og finne frem i sitt eget landskap. Det er en øvelse og en reise som alle kan ta og være med på. Det gir økt kunnskap og forståelse for eget liv og egen by.

Dette er en bok mange bør lese og glede seg over. En skikkelig innertier! Og et kreativt påfunn til en bok.

Navn - På kryss og tvers i nærområdet

De fleste gater, plasser og steder har navn med tilknytning til personer, hendelser eller land(s)deler. Vi vil se nærmere på noen slike navn - noen kjente, og noen antakelig ukjente for de fleste, de som ikke har reflektert over bakgrunnen for navnene.

Vi vil i de kommende utgavene av historiebrev gå nærmere inn på gatenavn og stedsnavn i kjerneområdene til EGT.

Først ut er Klosterenga:

Navnet er historisk. Det er kilder for at på området her lå et kvinnekloster: Nonneseter kloster. Klosteret tilhørte Benediktinerordenen og var en stor landeier i middelalderen, også i Oslo (byen het Oslo fra år 1000 til 1624, deretter Christiania opp til 1925, og så Oslo igjen fra 1925). Ut fra dagens områdekart kan vi anslå at klosteret forvaltet området fra Grønlandsleiret ved Grønland kirke, altså fra nåværende Grønlands park, opp til nåværende Klosterenga. Botsfengselet ble bygget på eiendommen og utgjør nå størstedelen av tomta.

Antakelig lå klosterets hovedbygning med kirke i nedre del av dette området med klosterhage og urtehage opp mot Klosterenga. Det er i dag et smalt parkområde sør for Botsfengselet fra Grønlandsleiret opp til Klosterenga. Der finner vi gatestubbene Nonnegata og Klostergata.

På Klosterenga er det i dag en skulpturpark. Det er planer om å utvide parken med flere skulpturer, og å åpne opp for Hovindbekken som nå renner i rør under parkanlegget.

Sigrid Undset har skrevet inn hendelser ved Nonneseter kloster i romanen «Kransen», som er første bind i trilogien om Kristin Lavransdatter. Dette er romanserien fra 1300-tallet som Sigrid Undset fikk Nobelprisen i litteratur for i 1928.

I romanen har forfatteren lagt avgjørende hendelser i Kristins liv til Nonneseter kloster. Kristins foreldre har sendt henne som ung kvinne til klosteret. Her i området treffer hun Erlend som ble hennes husbond. Kristin treffer Erlend først på Ekeberg der hun går tur med en klostervenninne. De blir forsøkt ranet av to røvere. Da kommer Erlend med to svenner ridende og jager røverne vekk. Erlend og hans menn følger de to nonnene trygt tilbake til klosteret. Noen dager senere treffes de igjen og svermer en kveld i klosterhagens urtehage. Der sovner Kristin med hodet på Erlends fang gjennom sommernatten. Romanen omtales som en av Norges fineste kjærlighetsromaner.

Sitter vi på en benk i nåværende Klosterenga kan vi jo fabulere om at det var akkurat her Kristin Lavrandsdatter traff sin Erlend.

Kilder: Oslo byleksikon, Sigrid Undsets «Kransen».

Thorolf Holmboe: *Klosterengen,* (1887). Oslo Museum.

Referat fra medlemsmøtet 30. november 2021.

Medlemsmøte 30/11 2021 på Asylet med «Gutta fra Tøyen». Godt besøkt møte og til kaffe og kaker fortalte Jørn-Kr. Jørgensen og Arne Danielsen om livet og oppveksten på Tøyen og Grønland.

Jørn vokste opp i de «nye» OBOS-blokkene i Helgesens gate, ikke så langt fra der hvor Einar Gerhardsen bodde. Idag er han forfatter, pensjonist og redaktør for flere polititidsskrifter. Til nå har han vært redaktør for magasinet og nyhetsbrevene til historielaget.

Arne vokste opp i Motzfeldts gate 14, og har vært trikkefører, redaktør, forfatter, informasjonsdirektør, journalist og fotograf.

Han fortalte om en far med pasjon for radio-apparater og som etablerte butikk i gården. Under krigen låste han apparatene inn i en loftsbod, og hentet ut radioer, blant annet til hjemmefronten. Det gikk bare til han plutselig en dag ble oppdaget og sendt på Grini.

På nettsidene våre ligger utfyllende referat og flere bilder.

Sammen har Arne og Jørn Kr. skrevet jubileumsboken «Tøyen skole 125 år, 1882-2007».

Referat fra medlemsmøtet 27. januar 2022.

Tema for medlemsmøtet var Spanskesyken og covid-19. En liten krets trosset korona-usikkerheten og møtte opp.

Carsten Syversen fra Høgskolen i Østfold fortalte om epidemien som rammet Kristiania for 100 år siden og trakk linjer frem til våre dager.

Karin A. informerte om Idrettshistoriegruppen som fremover skal møtes hver 3. torsdag i måneden på Asylet. (Alle er velkomne).

Marte fortalte om Kjærlighetsprosjektet/ utstillingen som skal lanseres på IKM i løpet av våren.

Tipper du? I fjor fikk vi nesten kr. 3 000,- fra Norsk Tipping fordi noen av dere har ført opp historielaget som mottaker av grasrotmidler.

Du finner mer om dette på http://norsk-tipping.no

Grasrotandelen

Hva skjer i historielaget?

Neste medlemsmøte 8/3 2022 på IKM i Tøyenbekken. «Fabrikkjenta Margit i nr 13 – om liv og sosiale kår i en arbeiderbolig fra 1920-tallet».

Foredragsholder, historiker Tore Pryser, forteller om livet til fabrikkjenta Margit som vokste opp på begynnelsen av 1900-tallet og bodde i Heimdalsgt 26. Dette var gården som inspirerte lyrikeren Rudolf Nilsen til å skrive diktet om "Nr. 13". Vi skal høre om hvordan livet artet seg for de som bodde her og i området rundt på første delen av 1900-tallet. Siden dette også er den internasjonale kvinnedagen passer det jo bra med en fortelling sett fra Margits ståsted. I første etg. var for øvrig kortevareforretningen til en kvinnelig selvstendig næringsdrivende Maria Magnussen. Ungene i området kjente henne som «Magnussa» på 1950-tallet. Kanskje hører vi litt om henne også.

Tore Pryser er professor emeritus og arbeidet ved Høgskolen i Lillehammer. Han har arbeidet med sosialhistorie, lokalhistorie og arbeiderbevegelsens historie. Han bor på Lillehammer i dag, men er oppvokst i Kolstadgata på Tøyen og gikk på Tøyen skole. Det var hans bestemor Margit som bodde i Heimdalsgt 26 (Nr. 13) sammen med familien.

Heimdalsgata 26 i 1967. Foto: Henrik Ørsted, Oslo Museum.

Idrettshistorie

Vi har laget en prosjektgruppe som skal samle stoff om idretten og dens betydning i vårt område fra tidlig på 1900-tallet og fremover.

Bakgrunnen var at vi fikk en henvendelse vedrørende gjenstander etter en klubb. «Brage Sportsklubb», som startet opp i 1923.

Interessen for idrettshistorie var stor og nå er det etablert en gruppe som skal møtes kl. 11.00 på Asylet 3. torsdag hver måned fra og med den 17/2.

Alle er velkommen til å delta på gruppemøtene.

Flere detaljer får du på medlemsmøtet 8/3 som holdes på IKM i Tøyenbekken.

Skrivekløe?

I år kommer det seks numre av historiebrevet: Februar, april, juni, august, oktober, desember.

Materialfristen er første dato i måneden. Vi ønsker særlig nyheter, bokmeldinger og kortere tekster.

Send til:
marthe.glad@gmail.com

NYTT på historielagets nettsider

Vi legger stadig ut nytt stoff på hjemmesidene våre. I tillegg anbefaler vi deg i «stille stunder» å klikke deg frem og tilbake for her er det mye stoff vi tror du vil like allerede.

14. februar var det Sankt Valentins dag. Kjærligheten blomstret i våre områder enten det var sommer eller vinter og det gjaldt både unge og gamle. Dette var tiden uten Tinder og i stedet ble Bill.merk.-annonsene løsningen. Imidlertid var det mange som mente man ikke behøvde «Å gå over bekken
etter vann». Les styremedlem Erik Odgaards familiehistorie hvor nesten alle fant hverandre rett i nærheten. Vi la den ut på Facebook på Valentins-dagen. Nå finner du den også på vår hjemmeside

Fodsproget, postkort fra 1920-åra.
Foto: Nasjonalbiblioteket via Flickr.

1905 var et skjebneår for mange i Kristiania. Olga og Jakob var mine besteforeldre og «måtte» gifte seg dette året.

De ble boende hele sitt liv i Tøyengt, fikk en skokk med barn, startet butikk og bodde i denne gata til de døde. Det var et liv med opp og nedturer, men mye glede og stor kjærlighet til området. Du kan lese mer om livet deres i en historie på hjemmesiden vår.

https://egt-historielag.no/

Karin Arnesen, nestleder.

ENERHAUGEN, GRØNLAND OG TØYEN HISTORIELAG c/o Interkulturelt Museum (IKM), Tøyenbekken 5, 0188 Oslo

E-mail: egt.historielag@gmail.com - Org.nr. 924 634 766
Bankkonto: 1813 31 32690 - Vipps: 611188

Nettside: https://egt-historielag.no/